

Vidim dobra Postira: razvojne prilike i prijetnje otočnoj zajednici na Braču

Andrija Mišetić*, Aleksandar Lukić¹

¹ Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Trg Marka Marulića 19/II, 10000, Zagreb, Hrvatska / *University of Zagreb, Faculty of Science, Department of Geography, Zagreb, Croatia*, e-mail: andrija-misetic98@gmail.com; alukic@geog.pmf.hr, <https://orcid.org/0000-0002-7884-5818>

* Dopisni autor / *Corresponding author*

DOI: 10.15291/geoadria.4295

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Primljeno / *Received*: 19-12-2023

Prihvaćeno / *Accepted*: 19-7-2024

Autori zadržavaju autorska prava nad svojim radom i pravom na objavljivanje bez ograničenja. Rad se licencira pod CC BY licencom što znači da članci mogu biti ponovno korišteni i distribuirani bez ograničenja dokle god je izvorni sadržaj ispravno citiran.

Mnoga naselja na hrvatskoj obali, posebno ona manja, u posljednjih se nekoliko desetljeća razvijaju prvenstveno usmjeravana turističkom ekonomijom koja sa sobom donosi brojne prednosti, ali i nedostatke. Međutim, to ne treba biti i nije uvijek slučaj. Kako bi se istaknuo primjer drugačijeg, uravnoteženijeg razvoja, odabrana je Općina Postira, koja gaji dugogodišnju tradiciju diverzificirane ekonomije oslanjajući svoj razvoj na tri grane – poljoprivrede (maslinarstva), industrije (tvornica ribe Sardina) i sveprisutnog turizma. Cilj rada je identificirati prednosti i moguće prijetnje u razvoju Postira analizom stavova i mišljenja lokalnog stanovništva i dionika. Rezultati istraživanja dobiveni su putem polustrukturiranih intervjua čija su pitanja bila podijeljena u 6 cjelina proizlašlih iz kontekstualiziranja koncepta otočnosti u specifičnosti hrvatskog otočnog prostora: način života, promet, gospodarstvo, projekti, mladi i budućnost. Premda je rad potvrdio prisutnost diverzificirane i otporne ekonomije koja stanovnicima Postira daje visoku mogućnost zaposlenja, ali i visoku razinu kvalitete života, istaknuti su i problemi poput manjka sadržaja u provođenju slobodnog vremena, kao i prijetnja narušavanju ravnoteže postojeće ekonomske strukture koju donosi novi hotel i porast razine privatnog smještaja. Ovaj rad obuhvatio je stanje života u općinskim naseljima Postirima i Dolu, ali i naznačio stvaranje

prijetnji i mogućnosti s kojima će se stanovništvo tek susresti te prikazao njihov, uglavnom optimistični, pogled prema budućnosti.

Ključne riječi: otočnost; razvojne perspektive; diverzificirana ekonomija; Brač; Dalmacija; Hrvatska

UVOD

Hrvatski otočni prostor je prepoznat kao turistički vrijedan dio teritorija Republike Hrvatske što se, npr., može vidjeti kroz vizualne prikaze Hrvatske turističke zajednice (2023) koja upravo preko njihovih vizura često promovira Hrvatsku u svijetu. No, otoci nisu samo lijepa mjesta s fotografija, već se radi i o prostorima življenja koja njihovi stanovnici održavaju aktivnima i „živima“, premda oni često izostaju u javnom diskursu sagledavanja otoka, ne samo u Hrvatskoj, već općenito u zapadnom kulturnom krugu (Su i sur., 2022). Mnoga naselja na hrvatskoj obali, posebno ona manja, u posljednjih se nekoliko desetljeća razvijaju prvenstveno usmjeravana turističkom ekonomijom koja sa sobom donosi brojne prednosti, ali i nedostatke. Sličnih je primjera mnogo i u inozemstvu pa se sve češće govori o potrebi kritičkog osvrta na pozitivne i negativne aspekte turizma u razvoju otoka. Pappas i Tsartas (2009), na primjeru grčkog otoka Rodosa, putem anketnog istraživanja, utvrđuju kako je turistički razvoj povoljan za ekonomski razvoj i opću razinu kvalitete života, no da su i negativni aspekti utjecaja na okoliš i društvo vidljivi te da je potrebno dodatno modificirati politiku turističkog razvoja. Izvan europskog konteksta, slično je istraživanje kojeg su proveli Towner i Milne (2017) na primjeru Mentawai otoka u Indoneziji, istražujući specijalizaciju turističke djelatnosti. Na temelju intervjuiranja, pokazuju razliku u percepciji lokalnog stanovništva u negativnim aspektima gdje lokalno stanovništvo izvan turističke djelatnosti smatra kako se nedovoljno poštuje lokalna kultura, dok stanovništvo koje se bavi turizmom većinom ne ističe negativne posljedice. U pozitivnim aspektima se obje populacije slažu da se radi o dobrom izvoru zarade i zaposlenja. U smislu mogućih rješenja za uravnoteženje pozitivnih i negativnih aspekata turističkog razvoja, Lim i Cooper (2009) utvrđuju da se procesom optimizacije i specijalizacije može doći do pozitivnih rezultata, no da je potrebno poraditi na metodama mjerenja i nadziranja razvoja.

Osim dominacije turizma, niz je drugih otočnih tema prepoznato u domaćim istraživanjima, koja otkrivaju specifičnosti hrvatskog arhipelaga, a turizam stavljaju u širi razvojni kontekst.

Za ovo istraživanje su posebno relevantna ona Starca (1992), Šimunovića (1994) i Rogića (1994). Autori su isticali razvojne nedostatke poput negativnih demografskih prilika, fizičke

odvojenosti i udaljenosti te neadekvatnih politika na svim razinama vlasti i sl. Upitno je jesu li prijedlozi dani u njihovim istraživanjima ikada zaživjeli na hrvatskom otočnom prostoru. Od hrvatske samostalnosti se u hrvatskoj geografskoj znanstvenoj literaturi posvećenoj otocima opsežnošću i brojnošću svakako ističu radovi zadarskih geografa, Magaša (1996; 2000; 2016), Faričića (2003; 2012), Čuke (2006), Magaša i Faričića (1999; 2000; 2002; 2006), Faričića i Magaša (2004), Magaš i sur. (1999; 2001; 2003; 2005; 2006) te Faričić i sur. (2010; 2020) kao i brojne studije slučaja poput Krstinić Nižić i sur. (2009), koja razmatra prostorno planiranje kao funkciju stabilnosti otoka Krka gdje je kao ključni cilj izdvojeno poboljšanje kvalitete života provođenjem programa Ekološko-ekonomske destinacije. U demografskim temama posebno su istaknuti Lajić (1995; 1997; 2006), Nejašmić (1992; 1998; 1999), Nejašmić i Mišetić (2006) te Lajić i Mišetić (2013), a u turističkim Šulc (2012; 2014), dok se brojnim otočkim temama bavio Opačić (2002a; 2002b; 2008; 2009). Neke od analiza koje daju vrijedne uvide u procese na malim hrvatskim otocima poput demografskog starenja, iseljavanja, prometnih poteškoća, ali i otpornosti otočkog identiteta i vikendaškog povratka iseljenika koji pokazuju svijest o vrijednosti prostora za otočane su npr. one posvećene šibenskim otocima (Podgorelec & Klempić Bogadi, 2013), Zlarinu (Klempić Bogadi & Podgorelec, 2011), Žirju (Faričić & Magaš, 2004) te Istu (Čuka & Magaš, 2003).

Otokom Bračom su se u znanstvenoj literaturi bavili Jutronić (1949; 1956), Fabjanović (1991) i Kuvedžić (1999), no važno je i spomenuti seriju Bračkih zbornika kroz koju se od 1940. do danas objavilo ukupno 24 zbornika (posljednji 2018.) kroz koje se otok Brač sagledavao kroz razne teme. Prostor Općine Postira do sad je bio predmet brojnih stručnih i znanstvenih radova. Jedan od njih je studija slučaja autorica Tonković i Zlutar Gamberožić (2014) koja, metodom intervjua, pokazuje kako se Postira uspješno nose s klasičnim problemima hrvatskog obalnog prostora poput pretjerane izgrađenosti obale, okolišnih zagađenja, prekomjerne orijentiranosti prema turističkim djelatnostima i sl. te da se na tom prostoru može prepoznati zavidna razina uspješnosti provođenja principa održivog razvoja. Takav pristup su autorice potvrdile u komparativnoj studiji slučaja dodatnim intervjuima u nekoliko bračkih naselja gdje su se Postira pokazala kao pozitivan primjer prihvaćanja paradigme održivog turizma od strane lokalne zajednice i lokalnih vlasti (Zlutar Gamberožić & Tonković, 2015). Vidljivo je kako se pregledavanjem dosadašnje literature često ističu pozitivne strane razvoja Općine Postira, što može, ali ne mora, biti znak pozitivnih trendova upravljanja prostorom, no potrebno je provesti daljnju analizu. Takvi nalazi potaknuli su provedeno istraživanje svrha kojega je bilo pridonijeti dosadašnjim spoznajama o Postirama. Općina Postira je svjesno odabrana zbog svoje duge

tradicije ekonomske diverzificiranosti i istaknutog razlikovanja od ustaljene slike obalnog naselja ekonomski ovisnog o masovnom turizmu (Tonković & Zlatar Gamberožić, 2014). Umjesto tematske usmjerenosti na određenu temu, primjerice demografske prilike ili ovisnost o turizmu, istraživanju se pristupa prepoznavanjem više međusobno povezanih dimenzija relevantnih za istraživani prostor. One su proizašle prvenstveno iz teorijskog koncepta otočnosti, razmotrenog u sljedećem poglavlju te iz specifičnosti hrvatskog otočnog prostora, prepoznatih u dosadašnjim istraživanjima. Istraživano je šest dimenzija iz perspektive lokalnog stanovništva, uključujući i relevantne razvojne aktere. To su način života, promet, gospodarstvo, projekti, mladi i budućnost. Njihovim propitivanjem nastoje se identificirati prednosti i razvojna ograničenja Općine Postira, što je ujedno i glavni cilj istraživanja.

Rad je, uz uvodni dio sa sažetom pregledom istraživanja prvenstveno domaćih autora autora, strukturiran u još pet poglavlja. Drugo poglavlje donosi teorijski uvod posvećen konceptu otočnosti i njegovom kontekstualiziranju u domaće otočne prilike. Slijedi poglavlje u kojem se predstavlja prostorni okvir istraživanja. U četvrtom pogledu iznosi se metodologija istraživanja, a u petom rezultati. Šesto i posljednje poglavlje posvećeno je diskusiji i zaključcima istraživanja.

TEORIJSKI OKVIR – OTOČNOST

Kako bi se uopće mogao utvrditi optimalan razvojni smjer nekog prostora, potrebno je sagledati mogućnosti koje on nudi, ali i probleme te potencijalne prijetnje na koje je potrebno obratiti pozornost. Kontekst prostora je iznimno bitan pri planiranju, a u primjeru Postira se najočitije pokazuje u vidu otočne lokacije same općine, tj. njene otočnosti. Nadalje, postavlja se pitanje što uopće otočnost implicira te koja njena obilježja zapravo mogu utjecati na razvoj prostora, prvenstveno hrvatskih naseljenih (većih) otoka.

Hay (2006) ističe kako postoje brojna neodgovorena pitanja o prirodi otočnosti kao pojave, kao i pojava brojnih suprotnosti u glavnim obilježjima koje definiraju otok. Primjer može biti otočna granica koja je često snažni pokretač identiteta i svijesti o statusu izoliranosti te definira prostor i njegove stanovnike, međutim za sobom i donosi potrebu za njezinim probijanjem upravo zbog ograničavajuće prirode koja otežava životne prilike. Odnosi između otočne izolacije i povezanosti su bitni u istraživanju otoka jer se u njima nalaze ključne razlike koje otok čine onime što je. Pitanje povezivanja otoka može se riješiti na razne načine: premoštavanjem, uvođenjem zračnih linija, uvođenjem pomorskih linija itd... i svaki od tih načina za

sobom donosi pojavu drugačijih procesa i na različit način utječe na odnos između fizičke i temporalne udaljenosti (Ronström, 2021).

Takve prostorne specifičnosti su dovele do potrebe za posebnim pristupom proučavanja. Istaknuta je i važnost polazne perspektive istraživača koja mora biti vezana uz konkretno proučavani otok i proizlaziti iz njega, a ne, kao što je često bio slučaj u prošlosti, nekritički gledati na otok izvana bez uzimanja autohtone otočke perspektive u obzir (Baldacchino, 2008). Kako bi se ona definirala, potrebno je razumijevanje svakodnevnog načina života iz razloga što on nije samo dio identiteta lokalnog stanovništva (Šterc & Komušanac, 2014), već može biti i konkretna odrednica definiranja prostora, primjerice razlikovanje urbanog i ruralnog (Lukić, 2010) pa i otočnog i neotočnog. Važnost načina života u otočnom društvu ističu Podgorelec i Klempić Bogadi (2013) istražujući prednosti i nedostatke života na otoku, osjećaj sigurnosti, provođenje slobodnog vremena i osamljenost s posebnim osvrtom na obiteljski život.

Međutim, nisu svi otoci udaljeni, tj. izolirani i ne osjećaju se svi otočani udaljeno (Burnett i sur., 2021), a ni sami otoci ne posjeduju isključivi primat nad fenomenom izolacije, makar u brojnim jezicima imaju isti korijen riječi (Ronström, 2021). Neki otoci su centralniji od drugih i po funkcijama i po dostupnosti i to je razlog zašto je pitanje prometne povezanosti ključno kada se govori o životu na otocima jer uvjetuje razinu perifernosti zbog njihove geografske odvojenosti (Pelc, 2017), Ipak, kad se govori o otočnim prilikama u Hrvatskoj, izoliranost jedna od glavnih obilježja otočnosti, a izazovi koje u razvojnom smislu donosi proizlaze iz kombinacije ograničenosti otočnog prostora i njegovih resursa (Šimunović, 1997) te društvene uloge zbog kojih su često odvojeni od centra (Rogić, 1994).

Gospodarstvo i njegova tendencija povezivanja s turizmom na otocima koja, naizgled, dolazi prirodno (Baldacchino, 2013) također ima utjecaj, ne samo na ekonomske pokazatelje, već se odražava i na sve aspekte društva. Sagledavajući Postira u kontekstu ovog poglavlja, izdvaja ih duga tradicija prisutnosti svih sektora ekonomije, što nije čest slučaj na, turizmu orijentiranoj, hrvatskoj obali. Mješovitost ekonomije Općine Postira (Zlatar Gamberožić & Tonković, 2015) predstavlja priliku ostvarivanja stabilnijeg i održivije razvoja, što je posebno bitno zbog važnosti ograničavanja gospodarskog rasta na otocima uslijed većeg naglaska njihovih prostornih i resursnih ograničenosti u usporedbi s kopnom (Šimunović, 1997). Konkretno za otok Brač Šimunović (1997) govori o dobroj infrastrukturi otoka Brača kao prednosti, no u isto vrijeme i poziva na oprez. Na prvi pogled može se reći kako je njegova najveća razvojna prednost blizina kopna, što je, uzevši u obzir blizinu Splita, opravdana pretpostavka. Ipak, otočni sistemi (ekonomski, ekološki i sl.) su međusobno povezani i osjetljiviji na

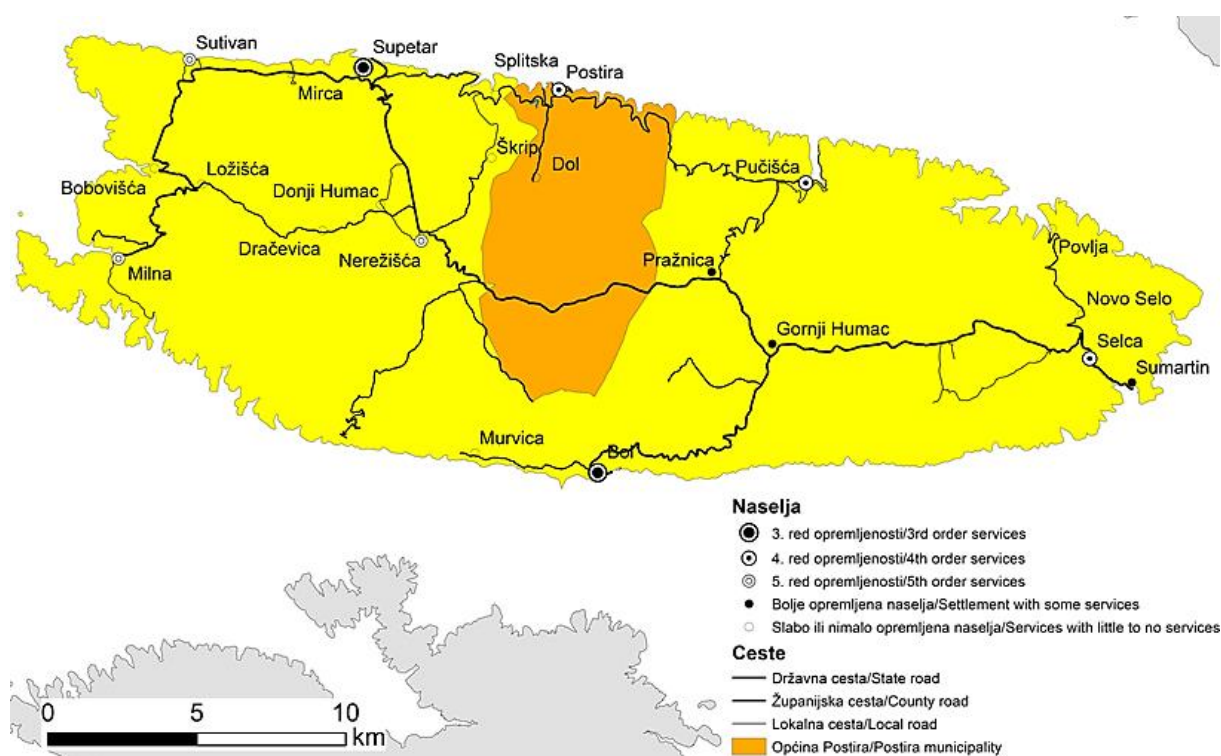
promjene i vanjske utjecaje (Starc, 1992) te je blizina i utjecaj velikog urbanog centra poput Splita ujedno i opasnost po ravnotežu bračkih sustava.

Uzevši prethodno navedeno u obzir, ekonomiju je na otocima ipak potrebno stimulirati i podupirati što rezultira potrebom za provođenjem većih infrastrukturnih projekata koja je dodatno naglašena ulaskom Hrvatske u EU, u čijem okviru se razvoj otočnih područja stavlja u poseban fokus kroz teritorijalnu suradnju, komunikacijske mehanizme parlamenta i komisije i na druge načine čime se sve više otocima daje prilika da nadvladaju razvojna ograničenja (Rubić, 2021). To je najopipljivije vidljivo kroz mogućnosti iskorištavanja EU fondova i financiranja gdje se omogućava materijalna potpora za ostvarivanje konkretnih projekata koji čine razliku u životu i mogućnostima lokalnog stanovništva.

S obzirom na činjenicu da su u hrvatskoj literaturi demografija i demogeografija ključna pitanja proučavanja otočnih prostora, što potvrđuje brojnost radova vezanih uz tu tematiku, bitno je sagledati Općinu Postira i kroz tu tematiku. Ključni dio demogeografskog razvoja bilo kojeg područja je mlado stanovništvo i načini osiguravanja njegove brojnosti, ali i ostanka. Razlog tome je potreba za održavanjem biodinamike stanovništva i vitalnosti prostora, što je posebno zabrinjavajuće zbog padajućeg trenda broja mladih osoba na hrvatskim otocima jer su upravo oni nositelji pozitivnih pokazatelja (Nejašmić, 2013). Stoga je potrebno razumjeti njihove probleme i njihovu perspektivu, koja je vezana uz budućnost mjesta. Na taj način bi se dobilo osnovno znanje potrebno za konkretno povećanje mogućnosti zadržavanja mladog stanovništva i održavanja prostora živim.

PROSTORNI OKVIR

Općina Postira jedna je od osam jedinica lokalne samouprave otoka Brača (Grad Supetar i sedam općina) i zauzima prostor središnje unutrašnjosti otoka Brača. Prostire se od njegove sjeverne obale, koja gleda na Brački kanal i na kojoj se nalazi samo naselje Postira, ujedno i njezin centar, gotovo skroz do južne obale gdje joj granica prestaje na Vidovoj gori, u blizini njenog vrha (Sl. 1.). Površina općine iznosi oko 47 km² (Općina Postira, 2021), a na njenom području se nalaze samo dva naselja, već spomenuta Postira, koja broje 1448 i obližnje omaleno naselje Dol sa 108 stanovnika (DZS, 2022) te su pozicionirana na njenom sjevernom dijelu, što ostavlja veliku površinu općine nenaseljenom i odsječenom od središnjeg naselja zbog neprohodnog i cestovno nepovezanog brdskog terena.

Slika 1. Općina Postira na otoku Braču

Figure 1 Municipality of Postira on the island of Brač

Izvor / Source: SRPJ, 2013; Radeljak Kaufmann, 2015; Geofabrik, 2021.

Postira, po centralitetu, spadaju u kategoriju područnog centra (Lukić, 2012) odnosno naselja 4. reda opremljenosti (Radeljak Kaufman, 2015) te imaju sve potrebne funkcije koje karakteriziraju takav tip naselja. Broj i važnost funkcija u Postirima ukazuju na postojanje gravitacijskog potencijala koji nadilazi granice same općine te u nekim segmentima može privući ne samo Dol, nego i Splitsku koja se nalazi unutar Grada Supetra. Ipak, veći značaj ovog naselja u prostornom kontekstu cijelog otoka Brača je ograničen njegovim prometnim položajem između Supetra, koji je subregionalni centar u punom smislu (Lukić, 2012) i Pučišća, koja spadaju u kategoriju područnog centra (Lukić, 2012) s nešto više funkcija od Postira, npr. srednja škola i glazbena škola. Dodatna otegotna okolnost se nalazi u prometnoj ovisnosti Postira o županijskoj cesti koja vodi prema Supetru ili Pučišćima, koja predstavlja jedinu mogućnost dolaska u samo naselje, isključujući li se opcija privatnog pomorskog prijevoza.

METODOLOGIJA

Metodološki okvir istraživanja proizašao je kontekstualiziranjem koncepta otočnosti, raspravljano u teorijskom uvodu, u specifičnosti hrvatskog otočnog prostora. Konstruiran je temeljem šest međusobno povezanih tema relevantnih za razvojne aspekte otoka: način života, promet, gospodarstvo, projekti, mladi i budućnost. Izabrane teme tek su jedna od mogućih vizura promatranja razvojnih prilika i prijetnji razvoju Postira i otoka Brača i ni u kojem slučaju ne smatraju se sveobuhvatnim okvirom. Ipak, uz navedene argumente i s obzirom na zapaženu posvećenost brojnih istraživanja ovom prostoru, odabrana su i stoga što proširuju i produbljuju postojeće znanstvene spoznaje, posebno temama posvećenim ulozi projekata u razvoju ili pak promišljanja o budućnosti. Provedeno je 12 polustrukturiranih intervjua sa stanovnicima Općine Postira među kojima su bili neki značajni za razvoj i donošenje odluka na području općine, primjerice načelnik ili predsjednik udruge „Hrapaćuša“ iz Dola. Do ispitanika se došlo aktivnim izlaskom na teren, preporukama lokalnog stanovništva i metodom snježne grude. Većina ispitanika su stanovnici Postira (9), dok su trojica stanovnici Dola. Od 12 je 10 intervjua provedeno u svibnju 2022. izravno na terenu, a dva su provedena pismenim putem 2021. godine zbog ograničenja mogućnosti provođenja uživo uslijed pandemije COVID-19. Intervjui su snimljeni u potpunosti te potom transkribirani, kodirani, a međusobni odnosi između kodova prikazani grafički, slično istraživanju Bokan & Obad (2018). Pitanja u intervjuu su bila tematski podijeljena na 6 cjelina: način života, promet, projekti, gospodarstvo, mladi i budućnost te su potom za svaku temu izrađeni pojedinačni shematski prikazi s najvažnijim rezultatima.

REZULTATI

Način života - „*Mir. Tišina. Ljepota.*“

Prilikom odgovaranja su ispitanici najčešće spominjali mir i život u prirodnom okruženju kao pozitivne aspekte života u Postirima (kod A1)¹. Ipak, pokazalo se kako su ispitanici iz Dola puno više govorili o prirodi i prirodnom okruženju kao svakodnevicu (A3), dok su se ispitanici iz Postira većinom zadržavali na miru kao stilu života (A1) (Sl. 2). Upravo kombinacija prirodnog okruženja i male, ruralne zajednice (A5), po ispitanicima, usprkos svojim manama (A12) uvelike doprinosi visokoj kvaliteti života (A2). Tradicija je također nešto izrazito bitno u životu Postirana što se vidi kroz veliku važnost crkve i religije te kroz izraženo tradicionalno bavljenje glazbom (A13).

¹ Dalje u tekstu će se navoditi samo oznaka koda: Način života – oznaka koda: A, Promet – oznaka koda: B itd.

„Ti dođeš ovdje, parkiraš auto u hladu, ulaziš u kuću: mir, tišina, hlad pod auto. To je ono neopisivo. Ili u Split ili u Supetar, Postira, more, prži, prži, a ovdje dođeš i odma je stupanj manje, to zelenilo (A3), mir (A1).“ – J. G. (48)², Dol

„Mir. Tišina. Ljepota.“ – I. B. (59), Postira (A1)

„...imat sluha, jer svi pjevaju tu, znači Postira su specifično mjesto di svi sviraju i pjevaju (A13)... Ne znam... Mi smo ovako jaki za ić u crkvu. (A8)“ – M. M. (28), Postira

Glavna razlika između načina života u Dolu i Postirima se pokazala u međusobnoj suradnji mještana. Dok si u Postirima ljudi međusobno pomažu i surađuju na vlastitim, privatnim, projektima, u Dolu se stanovnici okupljaju na radnim akcijama koje doprinose cijelom naselju, kao i brojnim volonterskim akcijama uređivanja mjesta i stvaranja ugodnijeg okruženja za stanovnike, ali i posjetitelje (A6). Time se izrazito učvršćuje međusobna povezanost stanovnika Dola i stvara pozitivan osjećaj zajedničke pripadnosti i emocionalne povezanosti s mjestom koji doprinosi u konkretnim i pozitivnim pomacima u naselju (A7).

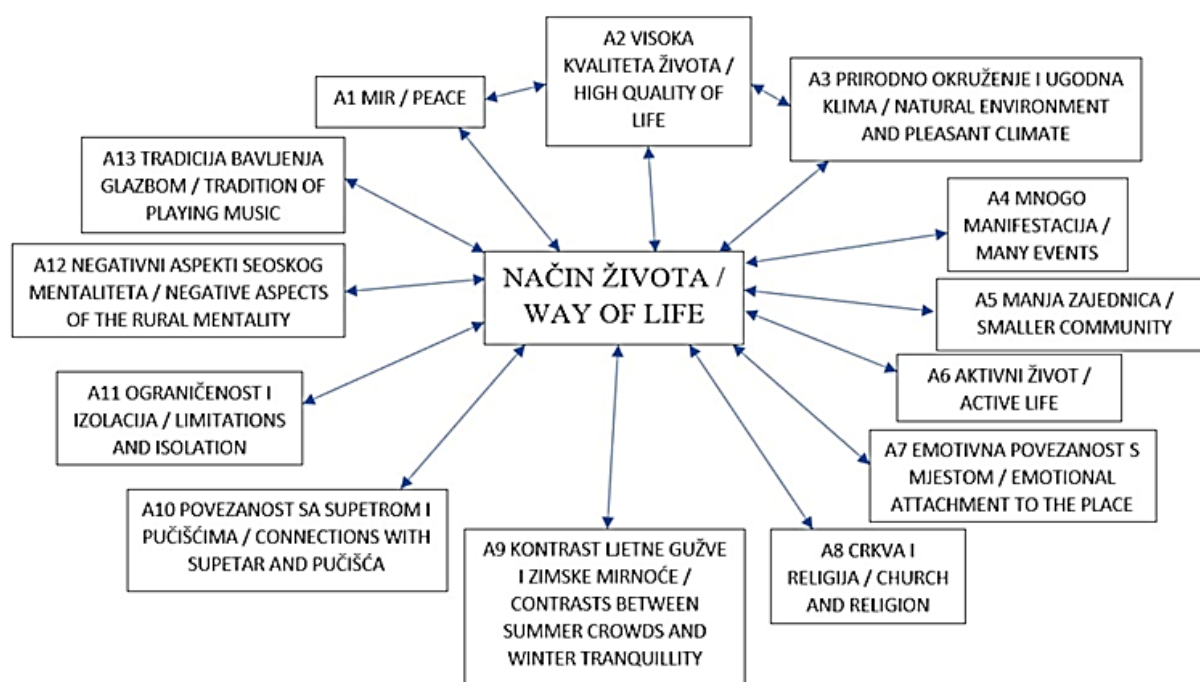
„Dol je, mogu reć sa ponosom, posebno mjesto utoliko šta se ta, taj patriotizam gaji od malih nogu (A7). To pokazuju naše svakogodišnje volonterske akcije i tako dalje... Na tisuće volonterskih sati“ (A6) – J. G. (29)

Uz otočnu izoliranost (A11) je zanimljiva i sezonalnost života koja je zbog turizma izrazito naglašena u Postirima. Ljeti ima puno više ljudi u općini zbog povećanog broja turista, više sadržaja i zabave te se sve glavne manifestacije, pa čak i one tradicionalne, održavaju u ljetnim mjesecima uz iznimku svjetskog prvenstva u branju maslina koje je zbog vremena dozrijevanja ploda prisiljeno biti održavano na jesen (A4). Takvo stanje dovodi do kontrasta između ljetnog i zimskog načina života gdje se zimi ljudi većinom zatvaraju u kuće ili idu na kućne zabave te im je ograničen pristup kulturnom i zabavnom sadržaju za razliku od ljetnog dijela godine (A9). Ispitanici su, doduše, ostavili dojam da takva sezonalnost nije nužno problem, nego da su se navikli na takav godišnji ritam i da nalaze pozitivne strane u oba načina funkcioniranja (Sl. 2.).

„Ne znam, lipo je i jedno i drugo. Sve ima svoje čari. Zimi je prazno, liti je puno, pa ovako dobra je ta ravnoteža između jednog i drugog.“ – M. M. (28), Postira (A9)

² Broj u zagradi označava dob sugovornika.

„Ipak je otok otok, znači okružen si morem i nije ti baš nadomak ruke se stvorit u grad.“ – Stanovnica Postira (A11)

Slika 2. Tema 1: Način života
Figure 2 Theme 1: *Way of life*

Promet - „Već u samom startu moramo platit prijevoz koji nemamo u svako doba.“

Negativne karakteristike i problemi s prometnim aspektom života su gotovo pa osigurani zbog otočnosti prostora s obzirom da je odvojenost njegova glavna karakteristika (Sl 3.). Neki od navedenih negativnih prometnih iskustava ispitanika su gubitak više vremena na putovanja u usporedbi sa stanovnicima kopna (B5), veći životni troškovi (B6) i općenito loša prometna povezanost između otoka (B4).

„Ideš od kuće pola sata svako u Split ide pola sata Bauhaus, Pevex, ovi, oni, a na Brač trebaš sat i 15. To je jedna zamjerka di trebamo izgubit neko vrijeme.“ – J. G. (48), Dol (B5)

„Nisu baš. Nema otok za otokom, nego jedino privatnim brodom ić s Brača na Hvar ili s Hvara na Vis. Privatni.“ – T. V. (73), Postira (B4)

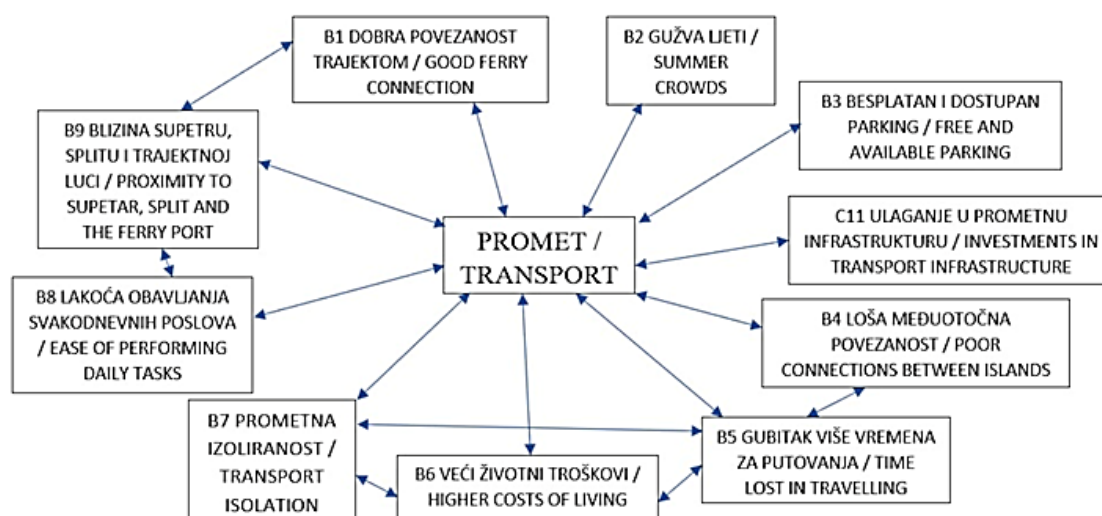
„Mi da se maknemo bilo di, mi ne možemo za 0 kuna negdje ići. Već u samom startu moramo platit prijevoz koji nemamo u svako doba.“ – Stanovnica Postira (B6)

Ipak, neke aspekte prometa su ispitanici istaknuli kao pozitivne. Ono što se pokazalo izrazito važno je blizina i povezanost sa Supetrom te posljedično Splitom (B9) zbog učestalosti plovidbe trajektne linije Split – Supetar (B1) te razina usluge na samim trajektima za koju su ispitanici istaknuli kao vrlo visoku u usporedbi s prijašnjim vremenima. Istaknuta je prednost lakoće obavljanja svakodnevnih obaveza u manjem mjestu (B8) te je izraženo je i zadovoljstvo s mogućnošću parkinga (B3), pogotovo u naselju Dol, dok se u Postirima kroz to pitanje više može primijetiti izražena sezonalnost života zbog ljetnih gužvi koje sve više narušavaju kvalitetu života (B2). Važno je istaknuti i provedeni projekt izgradnje nove ceste Postira – Dol koja uvelike olakšava pristup stanovnicima Dola (C11) (Sl. 3.).

„Imamo trajekt, luksuzni trajekt, koji tu, od Supetra do Splita, mogu reć dođu oko sat vremena. To prođe u čas i kad god zaželiš možeš ić i možeš se vratit.“ – J. V. (54), Postira (B1)

„Znači ima se, gužva, ljudi bude po cesti kad se ono zna dogodit osmi mjesec. Puno navečer kad dođu na večere u konobe. Onda je znalo bit ovih... puno ovih auta.“ – J. G. (48), Dol (B2)

„To je znači kompletna rekonstrukcija ceste Dol – Postira skoro dužine 2 i po kilometra. Vrijednost investicije niti, nisam čak ni siguran, ali mislim da je preko 15 mil. kuna.“ – J. G. (29), Dol (C11)

Slika 3. Tema 2: Promet
Figure 3 Theme 2: Transport

Projekt - „Ovaj hotel sada mijenja sve. Sve mijenja.“

U prethodnom dijelu teksta je već spomenut projekt izgradnje ceste Postira – Dol (C11). No, ispitanici su kroz odgovore naveli i brojne druge projekte koji su završeni ili se planiraju na području Općine (Sl. 4.). Nova infrastrukturna ulaganja (C2), sportski tereni (C9) i planirana sportska dvorana (C4) su većinom popraćeni s odobravanjem, a status Dola kao etno-eko sela Splitsko-dalmatinske županije predstavlja priliku koju stanovnici tog naselja vrlo dobro iskorištavaju i planiraju i dalje iskorištavati u svrhu razvoja turističke ponude (C7).

„Ostvarili smo tri europska projekta, izgradnja kanalizacije Dol Postira, ribarnica Postira, interaktivni centar Kuća Hrapoćuša u Dolu.“ – S. M., Postira (C2, C6)

„Tu su se otvorili ti teniski tereni i znam da je bila kao škola za djecu, što je isto super.“ – M. M. (28), Postira (C9)

„Mi smo već u tome (Etno-eko selo) 15 godina...(C7) Kanalizaciju, to je prvo mjesto na kontinentalnom dijelu otoka, svih ovih jadranskih kako smo čuli, koje je dobilo kanalizaciju. I nova voda i nova struja, šetnica 3 km.“ – J. G. (48), Dol (C2)

Što se financiranja tiče, neki općinski projekti su potpomognuti sredstvima iz Europske unije, dok oni privatni ovise od osobe do osobe te je vidljivo kako je potrebna dodatna inicijativa i edukacija lokalnog stanovništva kako bi se maksimizirala efikasnost iskorištavanja EU fondova. Također su zanimljivi primjeri ulaganja iseljenog stanovništva koji su se većinom spominjali u kontekstu obnove sakralnih objekata (C3), ali i postojeća inicijativa Doljana koji su jednu takvu obnovu djelomično sami financirali iz dugogodišnje štednje (C5).

„A mi smo, mi kao sami Doljani, mještani smo trista i nešto skupili u zadnjih trideset... sad već 40 godina. Više od 300 tisuća. Znači to je umjesto vijenaca na sprovodima, daje se za to.“ – J. G. (48), Dol (C5)

„Nedavno smo imali slučaj našeg jednog iseljenika koji je dao, recimo, kompletno sredstva za promjenu krova, 400 tisuća kuna, za promjenu krova na župnoj crkvi.“ – J. G. (29), Dol (C3)

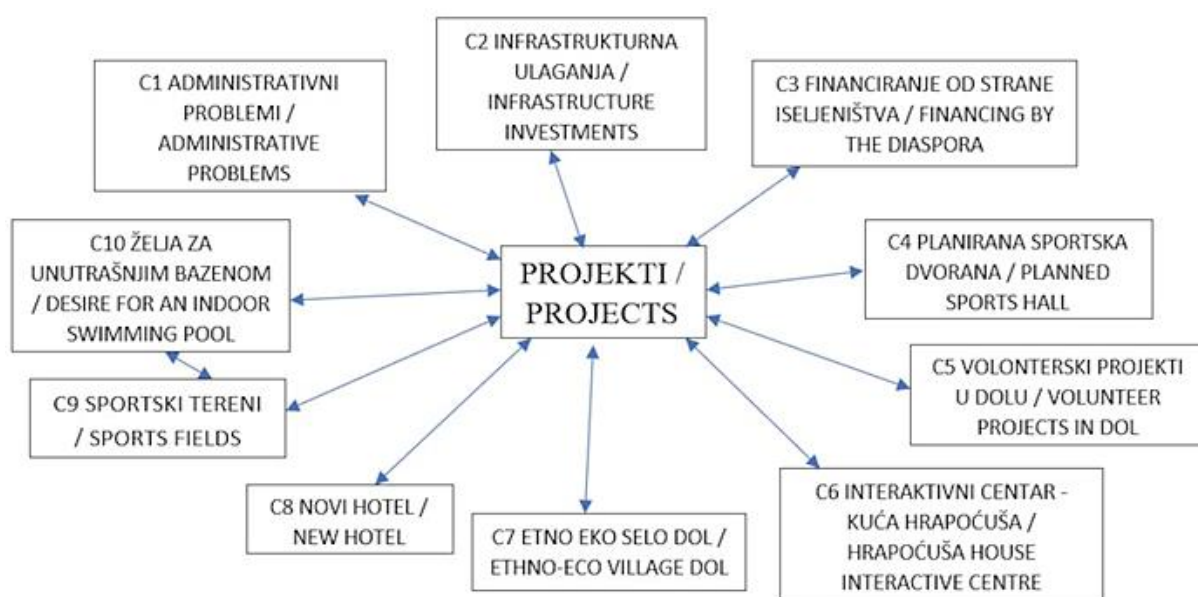
Premda je vidljivo kako se na području Općine Postira provode brojni projekti, jedan od najznačajnijih u posljednjih nekoliko godina, izgradnja hotela View, je podijelio ispitanike. Neki smatraju kako će taj hotel dovesti dodatni kapital i povećati mogućnost zapošljavanja, dok drugi na njega gledaju kao na preveliku strukturu u prostoru koja narušava kvalitetu života i izgled naselja te je samo produžetak već pretjerane orijentacije na turističku djelatnost (C8)

zbog koje se zanemaruju potrebe lokalnog stanovništva, poput izražene želje za unutrašnjim bazenom (C10).

„Ovaj hotel sada mijenja sve. Sve mijenja. Jer to je sada jedna ono... S tim da će pokvariti kvalitetu života ozbiljno, a efekt financijski neće imati, odnosno, nepotreban je.“ – I. G. (59), Dol (C8)

„Ovaj hotel, sad se napravi hotel. To je za mene izvanredno. Svak će imati posla.“ – T. V. (73), Postira (C8)

„Mislim da je isto tako, da kad se rade projekti u Postirama, da su ti projekti opet nekako isključivo napravljeni radi turizma. Strašan se naglasak na tome radi.“ – Stanovnica Postira (C8)

Slika 4. Tema 3: Projekti
Figure 4 Theme 3: *Projects*

Gospodarstvo - „...u Postira, malo ko da ne radi.“

Glavna karakteristika gospodarstva u Općini Postira je njegova diverzificiranost i ujednačeni razvoj raznih grana (Sl. 5.). Takvo stanje je uvelike poželjno iz aspekta ekonomske sigurnosti i otpornosti (D7), ali i mogućnosti zaposlenja za stanovnike, što je uostalom vidljivo i kroz malu razinu nezaposlenosti, ali i broj ljudi koji žive izvan područja općine, a zaposleni su u tvornici. (D13)

„Nikad nije bilo isključivo samo turizam ili samo poljoprivreda. I po tome su Postira uvijek bila specifična jer smo mi kroz povijest uvijek tako opstajali. Znači bavila su se i ribarstvom i poljoprivredom i turizmom i različitim tim granama koje su održavale uvijek mjesto.“ – M. M. (28), Postira (D7)

Ipak, sudeći po odgovorima ispitanika, grane diverzificiranog gospodarstva na području općine nisu dovoljno međusobno povezane, premda se ističe nekoliko dobrih primjera poput Svjetskog prvenstva u branju maslina koje se organizira svake godine te se na taj način uspješno povezuju poljoprivreda i turizam. (D4) Moguće je primijetiti kako postoji svijest među ispitanicima o pozitivnim aspektima dodatnog povezivanja među sektorima te kako bi u budućnosti trebalo više poraditi na tome, kao i na gospodarskoj suradnji između otoka što ispitanici većinom smatraju neiskorištenim potencijalom. (D8) Također je istaknuto i dobro iskorištavanje fondova EU premda se taj aspekt može dodatno unaprijediti. (D1)

„Malo. Znači od ovih godina kad isto situacija, neka su oni, izgradila se nova fabrika, sve je to lijepo, krasno, (D13) ali nikad nisu imali potrebu neku da baš upravitelj, VD ravnatelj, surađuje s TZ-om Postira.“ – J. G. (48), Dol (D4)

„Ovo svjetsko prvenstvo u branju maslina. To je npr. baš super projekt. Onako jedinstveno je u svitu i to je onako lipo i mislim da je to baš fora.“ – M. M. (28), Postira (D3)

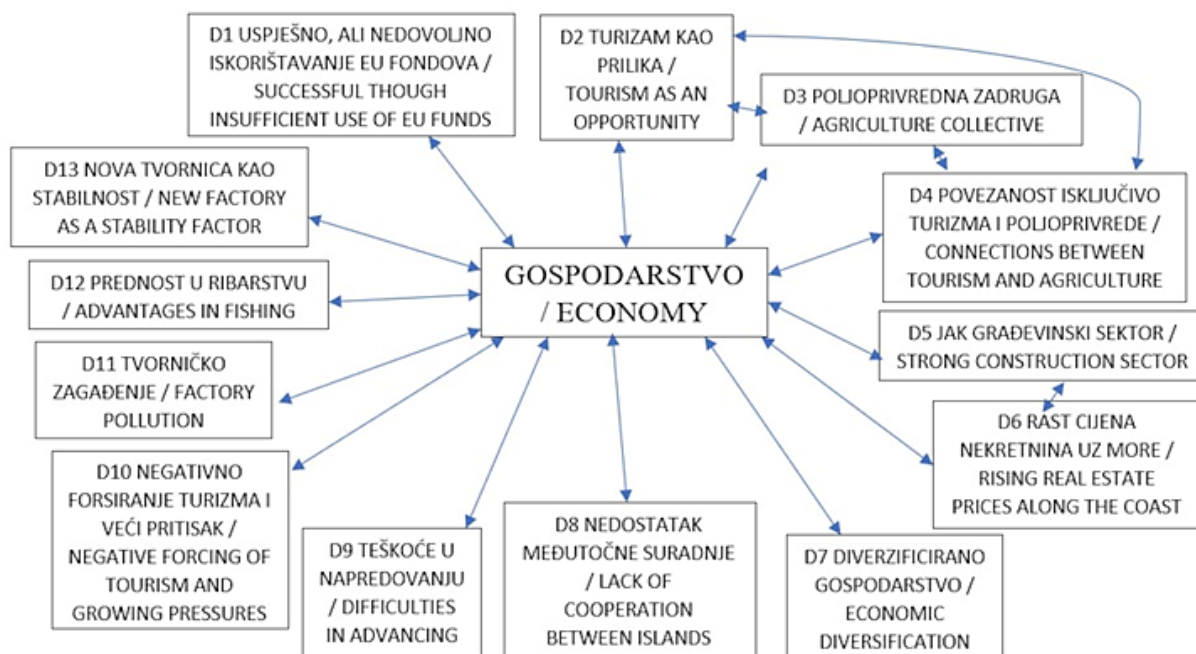
„Ključ je na, opet da ponavljam, OPG, onome šta se proizvede da se to proda direktno... ..da direktno čovik koji je stvarno kopao za uzgojit taj pomidor, koji se stvarno trudio za odvojiti tu litru ulja, da on nju direktno proda po boljoj cijeni i to je ključ uspjeha svega.“ – J. G. (29), Dol (D2)

Razvijeno gospodarstvo je Postirima donijelo brojne prednosti, no postoje i neki negativni aspekti takvog stanja. Ispitanici su najviše zabrinuti posljedicama poput tvorničkog zagađenja, uništavanja prirodnog okoliša (D11) i negativnog pritiska turističke djelatnosti na prostor u ljetnim mjesecima što se očituje preko gužve, buke i sličnih pojava koje narušavaju kvalitetu života. (D10) Takve promjene su značajno utjecale i na razvoj građevinskog sektora (D5) te porast cijena nekretnina uz more (D6).

„Tvornica da, u svakom slučaju ljudi rade. Ali ne na onom mjestu na kojem je sagrađena. Brežuljak na kojem se sagrađila tvornica su pluća Postira, kao što je jedan Marjan za Split“ – Stanovnica Postira (D11)

„Eto to mene smeta što danas nema te ko saslušati i ne ide se po tradiciji i nekom ... sačuvati neku baštinu koju su nam ostavili stari nego sad treba sve mijenjat, sve betonirat i preokrenut u nešto drugo.“ – J. V. (54), Postira (D10)

„Čak su ljudi govorili nedavno da su Postira najveće gradilište na Braču.“ – M. M. (28), Postira (D5)

Slika 5. Tema 5: Gospodarstvo
Figure 5 Theme 5: Economy

Mladost - „Mladost provodi svoj društveni život sjedeći ispred kafića, a mislim da to nije dovoljno.“

Za mlade stanovnike Općine Postira postoje brojni pozitivni aspekti života koje je potrebno dodatno nadograditi kako bi što ih što više ostalo živjeti u Postirima ili Dolu (Sl. 6.). Najveće prednosti za mlade ljude koje su ispitanici naveli su dobra mogućnost zaposlenja (E15) i djedovina kao početni kapital (E3) preko kojih se ostvaruju odlične predispozicije za financijsku stabilnost (E7). S tim je također povezana i jednostavnost rješavanja stambenog pitanja koje muči velik broj mladih u Hrvatskoj. (E4)

„Ovdje, kao prvo nekretnina je malo ili ništa. Ako imaš svoju djedovinu ju je puno lakše obnovit, uredit, nego u, koja ova druga mjesta...“ – J. G. (48), Dol (E4)

„Nude sigurnost financijsku u odnosu na kopno. U ova sadašnja vremena.“ – I. G. (59), Dol (E7)

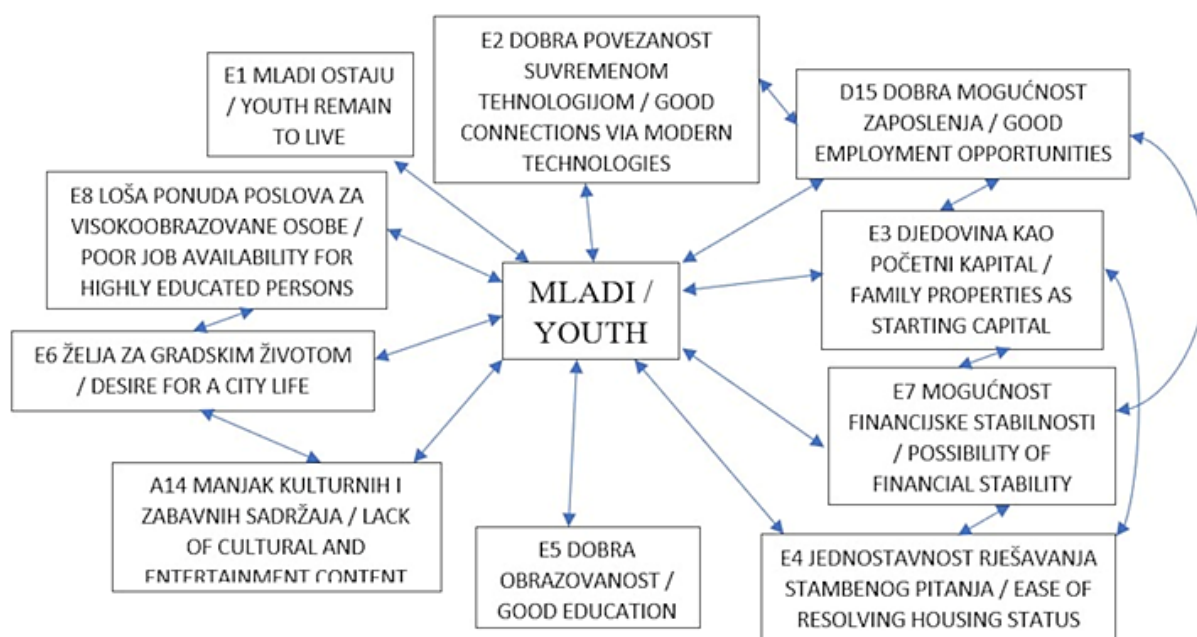
„Dali smo im didovinu, mi koji smo otišli odavde. Sve su dobili mukte, znači ekonomsku kategoriju godišnju, znači nasade i polja i stanovanje su dobili besplatno.“ – I. G. (59), Dol (E3)

Negativni aspekti koji najviše narušavaju kvalitetu života mladih su manjak kulturnih sadržaja i drugih mogućnosti aktivnosti u slobodno vrijeme koji često rezultiraju željom za preseljenjem u gradsku sredinu. (E6) Ponuda je tijekom godine većinom svedena na druženje po kaficima ili privatnim zabavama. (A14) Također, visokoobrazovani mladi ljudi često nemaju perspektivu zapošljavanja unutar vlastite struke te moraju ili otići u veća naselja ili se prekvalificirati kako bi mogli ostati u Postirima. (E8) Ipak, velik broj mladih je, po ispitanicima, visoko obrazovan (E5) i odlučuju se na ostanak u Postirima (E1), poboljšavajući im tako perspektivu u budućnosti (Sl. 6.).

„Sad dolazi novo vrijeme. Sad novi naraštaj, nekome to ne paše, hoće grad, hoće neku drugu zabavu, hoće neki drugi štimung i to...“ – J. V. (54), Postira (E6)

„U prvom redu fali kulturnog sadržaja za mlade... Mladost provodi svoj društveni život sjedeći ispred kafića, a mislim da to nije dovoljno.“ – Stanovnica Postira (A14)

„Ali ovako za mlade ljude nije baš jednostavno, čak više za nas visokoobrazovane nego za one koji su manjeg obrazovanja jer oni uvijek nekako se snađu.“ – M. M. (28), Postira (E8)

Slika 6. Tema 5: Mladi
Figure 6 Theme 5: Youth

Budućnost - „...ja ću bit optimista pa ću reć: Vidim dobra Postira.“

Budućnost Općine Postira će uvelike ovisiti o daljnjem demografskom razvoju (Sl. 7.). Trenutno stanje je, usprkos negativnom prirodnom prirastu (F1), prihvatljivo, zbog pozitivnog migracijskog salda koji rezultira rastom opće populacije. (F3) No, dugoročno gledajući, starenje stanovništva će imati negativne posljedice za održivost prostora, stoga će se morati povući dodatni politički potezi kako bi se uspješno ostvarili pozitivni demografski rezultati. (F2)

„Nažalost ako gledamo period od zadnjih 10 godina prirodni prirast je u minusu, više je umrlih nego rođenih, (F1) međutim broj stanovnika u Općini ima blagi rast jer nam dolaze ljudi iz inozemstva ili iz urbanih sredina živjeti u našoj Općini.“ – Š. M., Postira (F3)

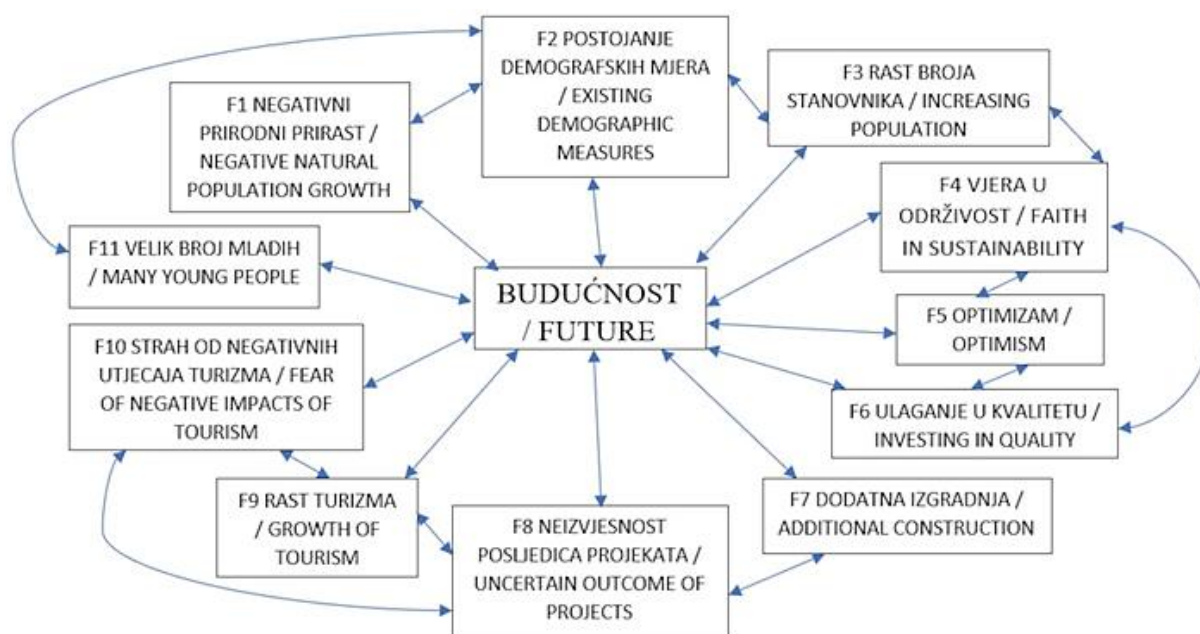
„Kao demografske mjere imamo rodiljne naknade, sufinanciranje 70 posto cijene vrtića, uveli smo poticajni komunalni doprinos, financiranje radnih bilježnica, stipendiranje učenika i studenata... natječaj za osnivanje prava građenja mladim obiteljima radi rješavanja stambenog pitanja u vidu dodjele zemljišta.“ – Š. M., Postira (F2)

Općenito gledajući, ispitanici su optimistični glede budućnosti. (F5) Većina smatra kako će se i dalje lijepo živjeti i vjeruju u nastavak održivog razvoja. Također smatraju kako će se u budućnosti trebati ulagati dodatni trud u kvalitetu proizvoda, infrastrukture i života. (F6) Ipak, zbog veće broja novih projekata (F8) najveća zabrinutost je izražena u vezi prekomjernog razvoja turizma (F9) i postoji opravdani strah od pretjeranog rasta te djelatnosti koji bi narušio postojeću ravnotežu koju Postira gaje već dugi niz godina. (F10)

„Da će se sve više postojećih objekata u Dolu renovirati, (F7) naravno u skladu s konzervatorskim pravilima, da to ne odudara... (F6) prije svega vjerujem u pozitivnu budućnost Dola.“ – J. G. (29), Dol (F5)

„Pa evo ja ću bit optimista pa ću reć: Vidim dobra Postira, vidim Postira, jer je to moja želja, da se mladost vrati, (F11) da se kulturno obogati, da polja još više budu obrađena, da se sve tri grane gospodarstva jednako razvijaju, da živimo u jednom zdravom, isključivo zdravom, okruženju sa blagostanjem dostojno čovjeka 21. vijeka.“ – Stanovnica Postira (F4, F5)

„Ne znam mene je samo strah da mi ne postanemo ono samo turističko tipično mjesto iako idemo u tom smjeru i onda ovaj...“ – M. M. (28), Postira (F10)

Slika 7. Tema 6: Budućnost
Figure 7 Theme 6: *Future*

RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Otočnost je kompleksan teorijski koncept koji je u provedenom istraživanju kontekstualiziran kroz nekoliko ključnih tema za hrvatske naseljene, posebno veće, otoke. Bit koncepta jest polazna perspektiva istraživača povezana s otokom koji se istražuje i koja proizlazi iz njega, a ne, kao što je često bio slučaj u prošlosti, nekritički gledati na otok izvana bez uzimanja autohtone otočke perspektive u obzir (Baldacchino, 2008). Takav pristup odredio je i metodologiju istraživanja i prepoznate tematske cjeline. Prvi i po našem mišljenju najvažniji uvid jest da, sagledaju li se nalazi u kontekstu turističke djelatnosti, kao jednog od najvećih pokretača promjena na mediteranskom prostoru, vidljivo je kako Postira odskaču od nekih tipičnih primjera na mediteranskim otocima. Primjerice, istraživanje na otoku Rodosu je pokazalo kako masovni turizam i jednodimenzionalno gospodarstvo mogu negativno utjecati ne samo na iskustvo života lokalnog stanovništva, već i na značajniju razinu iritacije koju ono osjeća prema turistima (Pappas & Tsartas, 2009). U Bolu, koji se nalazi na istom otoku kao i Postira, problem masovnog turizma je izražen i štetan za prostorni razvoj, dok su Postira istaknuta kao pozitivan primjer ujednačenog i održivog razvoja koji nije samo vezan uz turizam (Zlatar Gamberozić & Tonković, 2015), no u rezultatima ovog istraživanja se izgradnja novog hotela pokazala i kao ekonomska prilika i kao prijetnja održivom i ujednačenom razvoju koja može napraviti pomak prema masovnom turizmu kojeg bi, s obzirom na trenutne uvjete, trebalo izbjegavati, budući da

već sada postoje određeni problemi u ljetnim mjesecima poput gužve, buke i manjka parkirnih mjesta. Više puta istaknuta tema diverzificarnog gospodarstva koje obilježava Postira teorijski se može sagledati u kontekstu zaostajanja ruralnih područja Hrvatske u procesima industrijalizacije i modernizacije, što uzrokuje dulje razdoblje propadanja sela (Štambuk, 2002). Štambuk (2014a) je također označila decentralizaciju industrije i postupni razvoj tercijarnog i kvartarnog sektora kao preduvjete buduće revitalizacije sela. Takav prijedlog daljnjeg razvoja sugerira da suvremeno selo ne smije biti zaostao poljoprivredni teritorij, već prostor različitih aktivnosti i mogućnosti s potencijalom kvalitetnog življenja. No poljoprivreda je više od djelatnosti, ona je način života i najznačajnije obilježje krajolika (Štambuk, 2014b) te najkonkretnije obilježje ruralnosti nekog prostora i stoga značaj posebno maslinarstva, ali i ostalih grana poljoprivrede u Postirama treba isticati u pozitivnom smislu. Nepoljoprivredni sekundarni sektor unutar ruralnog područja, u slučaju Postira industrija ribljih konzervi, služi kao demografski stabilizator i privlačan čimbenik te podupire napredak, kao i zadovoljenje općih potreba zajednice (Štambuk, 2014b).

Što se tiče prometne dostupnosti, iako su ispitanici identificirali nekoliko negativnih aspekata ove teme, čini se da su svjesni da je Brač u mnogim elementima u puno boljoj situaciji nego mnogi naseljeni hrvatski otoci (Rogić, 1994; Starc, 1992) zbog svoje relativno male udaljenosti od kopna, infrastrukturnih uvjeta i vremenskih prilika.

S obzirom na brojna istraživanja o manjim otocima u Hrvatskoj također je moguće i primijetiti neke sličnosti i različitosti u procesima. Demografska perspektiva je slična te ju karakterizira proces starenja, kao i zainteresiranost emigracije i nestalnog stanovništva za pozitivnim utjecajem na otočni prostor (Šulc & Zlatić, 2014). Razlike se nalaze u boljim prilikama za zaposlenjem nego kod manjih otoka, primjerice Zlarina (Klempić Bogadi & Podgorelec, 2011), no problem se nalazi u kvaliteti ponuđenih poslova. Također, izražena deagrarizacija manjih otoka zbog sve većeg narušavanja njihove funkcije kao mjesta življenja (Faričić & Magaš, 2004) nije proces koji je izražen u Općini Postira. Postojanje poljoprivredne zadruge, njeno kontinuirano djelovanje i održavanje tradicije maslinarstva je rezultiralo vrlo uspješnom razinom poljoprivredne djelatnosti na području općine, što daljnje doprinosi održivom ekonomskom razvoju koji ne ovisi samo o turizmu. To je također svojevrsna specifičnost jer su u razdoblju tranzicije, koje je u Hrvatskoj nastupilo nakon 1990., zadruge stigmatizirane kao relikat socijalističkog sustava te od državne razine vlasti nisu dobile prikladnu strukturu koja bi omogućila njihovo

funkcioniranje. Tek je ulaskom Hrvatske u EU počela provedba europeizacije hrvatskog zadruškog sustava te su se počele pojavljivati naznake pozitivnih procesa, ali ipak vrlo sporo (Pejnović i dr., 2016).

Ovaj rad je pokazao kao je Općina Postira dobro mjesto za život zbog visoke kvalitete življenja, osjećaja zajednice, mirnog i lijepog okruženja te manjka negativnog utjecaja sezonalnosti na život sugovornika. Gospodarstvo je diverzificirano i nudi dobru mogućnost zaposlenja, kontinuirani infrastrukturni pomaci osiguravaju lakšu svakodnevicu za lokalno stanovništvo. Otočnost, koja uvjetuje duže trajanje putovanja prema regionalnim središtima, poput Splita, je barem djelomično ublažena kvalitetom usluge javnog prijevoza, kao i samom blizinom većim naseljima poput Supetra i Splita. Ipak, postoje neki negativni aspekti života poput manje razine povezanosti ekonomskih grana, što smanjuje mogućnost zarade, prijetnje dominacije masovnog turizma zbog izgradnje novog hotela, kao i manjak kvalitetnih radnih mjesta s kojima bi se vratilo i zadržalo mlado, visokoobrazovano stanovništvo. Premda Postira mladima nesumnjivo nude financijsku sigurnost, manjak sadržaja i aktivnosti u slobodno vrijeme predstavlja velik problem koji narušava kvalitetu života i potencijal za ostajanjem. Takav manjak prilika koje mladi imaju negativno utječe na buduće perspektive koje su, usprkos neizvjesnosti koje donose demografsko starenje i pomaci prema masovnom turizmu, većinom optimistično prikazane od strane ispitanika koji na život i budućnost Postira i Dola gledaju u pozitivnom svjetlu. Promotri li se prepoznate buduće perspektive razvoja Postira u kontekstu scenarija razvoja ruralne Hrvatske (Lukić i dr., 2022), vidljivo je da se lokalne specifičnosti Postira ne mogu jednoznačno prepoznati u bilo kojem od četiri izrađena scenarija. No ipak, posebno u usporedbi s mnogim drugim otočnim sredinama, moguće je primjetiti da se elementi scenarija Ruralna renesansa, koji počiva na multifunkcionalnoj ekonomiji, njegovanju i građenju partnerskih odnosa u gospodarskom i društvenom razvoju oslikavaju i ovdje. Prijetnja pak proizlazi iz scenarija Rast bez razvoja u kojem se naglašava daljnja turistifikacija prostora, čemu Postira trenutno svjedoče.

Autorski doprinosi:

A. M.: konceptualizacija istraživanja, pregled literature, provođenje kvalitativnog istraživanja, intervjuiranje i kodiranje, pisanje, priprema izvornog rada.

A. L.: konceptualizacija istraživanja, pregled literature, metodološki okvir, pisanje završne verzije i pregled cjelovitog rada.

Izjava o dostupnosti podataka: Podaci su dostupni na zahtjev autorima.

Sukob interesa: Autori izjavljuju da nema sukoba interesa.

LITERATURA I IZVORI

Baldacchino G. (2008). Studying Islands: On Whose Terms? Some Epistemological and Methodological Challenges to the Pursuit of Island Studies. *Island Studies Journal*, 3(1), 37–56. <https://doi.org/10.24043/001c.81189>

Baldacchino G. (2013). Island landscapes and European culture: An 'island studies' perspective. *Journal of Marine and Island Cultures*, 2(1), 13–19. <https://doi.org/10.1016/j.imic.2013.04.001>

Bokan, N., & Obad, O. (2018). Nevidljivi Dubrovnik: Istraživanje razvojnih perspektiva u ruralnoj lokalnoj zajednici. *Etnološka tribina*, 41(48), 213–237. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2018.41.08>

Burnett, K. A., Burnett, R., & Danson, M. (2021). Scotland and islandness: explorations in community, economy and culture. In K. A. Burnett, R. Burnett, M. Danson (Eds.). *Scotland and Islandness: Explorations in Community, Economy and Culture* (pp. 1–27). Peter Lang.

Čuka, A. (2006). Utjecaj litoralizacije na demogeografski razvoj Dugog otoka. *Geoadria*, 11(1), 63–92. <https://doi.org/10.15291/geoadria.104>

Čuka, A., & Magaš, D. (2003). Socio-geografska preobrazba otoka Ista. *Geoadria*, 8(2), 67–86. <https://doi.org/10.15291/geoadria.101>

Državna geodetska uprava. (2013). *Središnji registar prostornih jedinica Republike Hrvatske* [interna baza podataka].

Državni zavod za statistiku (DZS) (3. 11. 2022). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – prvi rezultati*. <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>

- Fabjanović, Đ. (1991). Promjene u dinamici i strukturi stanovništva otoka Brača. *Hrvatski geografski glasnik*, 53(1), 75–93. <https://hrcak.srce.hr/71666>
- Faričić, J. (2003). Otok Pag na starim kartografskim prikazima. *Geoadria*, 8(1), 47–126. <https://doi.org/10.15291/geoadria.95>
- Faričić, J. (2012). *Geografija sjevernodalmatinskih otoka*. Školska knjiga, Zagreb, Hrvatska.
- Faričić, J., Graovac, V., & Čuka, A. (2010). Mali hrvatski otoci – radno-rezidencijalni prostor i/ili prostor odmora i rekreacije. *Geoadria*, 15(1), 145–185. <https://doi.org/10.15291/geoadria.548>
- Faričić, J., & Magaš, D. (2004). Suvremeni socio-geografski problemi malih hrvatskih otoka – primjer otoka Žirja. *Geoadria*, 9(2), 125–158. <https://doi.org/10.15291/geoadria.133>
- Faričić, J., Marcelić, T., Levačić, P., & Šinko-Depierris, Đ. (2020). Hrvatski otoci na kartama u Velikom izolaru i peljaru Andréa Theveta, *Hrvatski geografski glasnik*. 82(2), 39–79. <https://doi.org/10.21861/HGG.2020.82.02.02>
- Geofabrik. (12. 11. 2021). OSM data, Croatia.shp, <https://download.geofabrik.de/europe/croatia.html>,
- Hay, P. (2006). A Phenomenology of Islands. *Island Studies Journal*, 1(1), 19–42. <https://doi.org/10.24043/isj.186>
- Hrvatska turistička zajednica - početna stranica. (4. 5. 2023). <https://www.htz.hr/hr-HR>
- Jutronić, A. (1949). Prilog poznavanju stočarstva na Braču. *Hrvatski geografski glasnik*, 11(1), 117–132. <https://hrcak.srce.hr/56378>,
- Jutronić, A. (1956). Zašto se na Braču nije razvilo gradsko naselje. *Hrvatski geografski glasnik*, 18(1), 103–107. <https://hrcak.srce.hr/clanak/85498>,
- Klempić Bogadi, S., & Podgorelec, S. (2011). Sociogeografske promjene u malim otočnim zajednicama – primjer otoka Zlarina. *Geoadria*, 16(2), 189–209. <https://doi.org/10.15291/geoadria.285>

- Krstinić Nižić, M., Ivanović, S., & Drpić, D. (2009). Spatial Planning as the Function of Sustainability of the Island Krk. *Ekonomski istraživanja*, 22(3), 98–111. <https://hrcak.srce.hr/47322>
- Kuvedžić, H. (1999). Razvoj i suvremeno stanje turizma na otoku Braču. *Acta Geografica Croatica*, 34(1), 127–139. <https://hrcak.srce.hr/84581>
- Lajić, I. (1995). Utjecaj novijeg iseljavanja na demografski razvitak jadranskih otoka. *Migracijske i etničke teme*, 11(1), 89–116. <https://hrcak.srce.hr/126953>
- Lajić, I. (1997). Suvremena demografska problematika jadranskih otoka. u: *Nacionalni program razvitka otoka* (ur. Starc, N., Kaštelan-Macan, M., Čurlin, S.), Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja Republike Hrvatske, Zagreb, 13–32.
- Lajić, I. (2006). *Kvarnerski otoci: demografski razvoj i povijesne mijene*. Institut za migracije i narodnosti (IMIN), Zagreb, pp. 336.
- Lajić, I., & Mišetić, R. (2013). Osnovni demografski procesi na Kvarnerskim otocima od 1991. do 2011. godine. *Geoadria*, 18(1), 71–92. <https://doi.org/10.15291/geoadria.149>
- Lim, C. C., & Cooper, C. (2009). Beyond Sustainability: Optimising Island Tourism Development. *International Journal of Tourism Research*, 11(1), 89–103. <https://doi.org/10.1002/jtr.688>
- Lukić, A. (2012). *Mozaik izvan grada: tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*. Meridijani.
- Lukić, A., (2010). O teorijskim pristupima ruralnom prostoru. *Hrvatski geografski glasnik*, 72(2), 49–75. <https://doi.org/10.21861/hgg.2010.72.02.03>
- Lukić, A., Radeljak Kaufmann, P., Valozić, L., Zupanc, I., Cvitanovnić, M., Pejnović, D., & Žilić, I. (2022). Croatian Rural Futures in 2030: Four Alternative Scenarios for Postsocialist Countryside in the Newest E.U. Member State. *Geographical review*, 112(3), 332–325, <https://doi.org/10.1080/00167428.2020.1871298>
- Magaš, D. (1996). Hrvatski otoci - osnovna geografska i geopolitička obilježja. *Geoadria*, 1(1), 5–16. <https://doi.org/10.15291/geoadria.570>

- Magaš, D. (2000). Prilog poznavanju geografskih obilježja otoka Paga. *Geoadria*, 5(1), 5–48. <https://doi.org/10.15291/geoadria.153>
- Magaš, D., & Faričić, J. (1999). Osnovna prirodno-geografska obilježja otoka Rave u zadarskom arhipelagu. *Geoadria*, 4(1), 33–60. <https://doi.org/10.15291/geoadria.147>
- Magaš, D., & Faričić, J. (2000). Geografske osnove razvitka otoka Ugljana. *Geoadria*, 5(1), 49–92. <https://doi.org/10.15291/geoadria.154>
- Magaš, D., & Faričić, J. (2002). Problemi suvremene socio-geografske preobrazbe otoka Oliba. *Geoadria*, 7(2), 35–62. <https://doi.org/10.15291/geoadria.88>
- Magaš, D., & Faričić, J. (2006). Geografske osnove suvremenog razvoja otoka Ploče (Drvenika Malog). *Geoadria*, 11(1), 17–62. <https://doi.org/10.15291/geoadria.102>
- Magaš, D., Faričić, J., & Lončarić, R. (2005). Osnovni geografski čimbenici suvremene preobrazbe Ilovika. *Geoadria*, 10(1), 21–51. <https://doi.org/10.15291/geoadria.72>
- Magaš, D., Faričić, J., & Lončarić, R. (2006). Geografske osnove društveno-gospodarske revitalizacije Unija. *Geoadria*, 11(2), 173–239. <https://doi.org/10.15291/geoadria.109>
- Magaš, D., Faričić, J., & Surić, M. (1999). Osnovna prirodno-geografska obilježja otoka Premude u zadarskom arhipelagu. *Geoadria*, 4(1), 61–88. <https://doi.org/10.15291/geoadria.151>
- Magaš, D., Faričić, J., & Surić, M. (2001). Elafitsko otočje - fizičko-geografska obilježja u funkciji društveno-gospodarskog razvitka. *Geoadria*, 6(1), 31–55. <https://doi.org/10.15291/geoadria.161>
- Magaš, D., Faričić, J., & Surić, M. (2003). Prirodno-geografske odrednice razvitka otoka Kaprija, Kakna i pripadajućih otočića. *Geoadria*, 8(2), 45–66. <https://doi.org/10.15291/geoadria.100>
- Nejašmić, I. (1992). Promjene u dobno-spolnom sastavu stanovništva istočnojadranskog otočja (1953-1991). *Acta Geografica Croatica*, 27(1), 15–33. <https://hrcak.srce.hr/96741>
- Nejašmić, I. (1998). Hrvatsko otočje: uloga demografskih značajki u razvitku turizma, *Hrvatski geografski glasnik*. 60(1), 17–29. <https://hrcak.srce.hr/63931>

- Nejašmić, I. (1999). Uloga turizma u diferenciranom demografskom razvitku otočnih naselja: primjer srednjodalmatinskog otočja. *Hrvatski geografski glasnik*, 61(1), 37–51. <https://hrcak.srce.hr/63924>
- Nejašmić, I. (2013). Demografsko starenje na hrvatskim otocima. *Migracijske i etničke teme*, 2, 141–168, <https://doi.org/10.11567/met.29.2.2>.
- Nejašmić, I., & Mišetić, R. (2006). Depopulacija otoka Visa. *Geoadria*, 11(2), 283–309. <https://doi.org/10.15291/geoadria.111>
- Opačić, V. T. (2002a). Geografski aspekt proučavanja trajektnog prometa: primjer hrvatskog otočja. *Geoadria*, 7(2), 95–109. <https://doi.org/10.15291/geoadria.91>
- Opačić, V. T. (2002b). Turizam kao faktor preobrazbe općine Dobrinj. *Hrvatski geografski glasnik*, 64(1), 33–52. <https://hrcak.srce.hr/36845>
- Opačić, V. T. (2008). Vikendice na otoku Krku - prostorni raspored i strukturna obilježja vlasnika. *Geoadria*, 13(1), 41–80. <https://doi.org/10.15291/geoadria.567>
- Opačić, V. T. (2009). Fizionomske implikacije vikendaštva u receptivnim naseljima – primjer Malinske na otoku Krku. *Geoadria*, 14(2), 273–310. <https://doi.org/10.15291/geoadria.554>
- Općina Postira - početna stranica. (12. 10. 2021). <https://www.opcina-postira.hr/>
- Otok Vir (ur. Magaš, D.) (2016). Sveučilište u Zadru, Općina Vir.
- Pappas, N., & Tsartas, P. (2009). Utjecaj razvoja turizma na otoku Rodosu u Grčkoj. *Acta Turistica*, 21(2), 184–209. <https://hrcak.srce.hr/76241>
- Pejnović, D., Radeljak Kaufmann, P., & Lukić, A. (2016). Razvoj i suvremena obilježja poljoprivrednoga zadrugarstva na prostoru Hrvatske. *Hrvatski geografski glasnik*, 78(2), 5–48. <https://doi.org/10.21861/HGG.2016.78.02.01>
- Pelc, S. (2017). Marginality and Marginalization, u: *Societies, Social Inequalities and Marginalization - Marginal Regions in the 21st Century* (ur: Chand, R., Nel, E., Pelc, S.) (pp. 13–28) Springer, Cham.
- Podgorelec, S., & Klempić Bogadi, S. (2013). *Gradovi potopili škoje*. Institut za migracije i narodnosti (IMIN).

- Radeljak Kaufmann, P. (2015). Opremljenost centralnim funkcijama naselja Dalmacije. *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, 8(8), 83–101. <https://hrcak.srce.hr/155552>
- Rogić, I. (1994). Hrvatski otoci: Sjećanje na pet razvojnih ograničenja. *Društvena istraživanja* 3(4-5 (12-13)), 437–449. <https://hrcak.srce.hr/32909>
- Ronström, O. (2021). Remoteness, islands and islandness. *Island Studies Journal*, 16(2), 270–297. <https://doi.org/10.24043/isj.162>
- Rubić, M. (2021). Instrumenti integracije na području otočne politike Europske unije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 58(3), 841–854. <https://doi.org/10.31141/zrpf.2021.58.141.841>.
- Starc, N. (1992). Otoci, regije i razvojna politika. *Društvena istraživanja*, 1(1), 115–126. <https://hrcak.srce.hr/32585>
- Su, P., Xiao, M., & Zhu, M. (2022). Rethinking utopian and dystopian imagination in island literature and culture. *Island Studies Journal*, 17(2), 3–12. <https://doi.org/10.24043/isj.392>
- Šimunović, I. (1994). Otoci u svjetlu socio-ekonomskih kretanja. *Društvena istraživanja*, 3(12+13), 451–466. <https://hrcak.srce.hr/32910>
- Šimunović, I. (1997). Živjeti na otoku. u: *Brački zbornik 19*. (ur. Šimunović, I.) (pp. 171–202), Eurograf.
- Štambuk, M. (2002). Selo i modernizacija: kratka povijest nesporazuma. u: *Prostor iza* (ur. Štambuk, M., Rogić, I., Mišetić, A.) (pp. 9–28), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Štambuk, M. (2014a). Razvojna samoodrživost na ruralnom teritoriju. u: *Ruralna općina: sutra* (ur. Štambuk, M. i Šikić-Mićanović, L.) (pp. 9–23), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Štambuk, M. (2014b). Općina kao prostor razvitka. u: *Ruralna općina: sutra* (ur. Štambuk, M. i Šikić-Mićanović, L.) (pp. 121–128), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Šterc, S., & Komušanac, M. (2014). Prostor kao temelj identiteta u nadgradnji. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*, 18(1-2), 9–25. <https://hrcak.srce.hr/133974>

- Šulc, I. (2014). Turistički razvoj i stagnacija otoka Korčule u modelu razvojnog ciklusa turističkih područja. *Hrvatski geografski glasnik*, 76(2), 61–84.
<https://doi.org/10.21861/HGG.2014.76.02.04>
- Šulc, I., & Valjak, V. (2012). Zaštićena područja u funkciji održivog razvoja hrvatskog otočja – primjer otoka Mljeta. *Hrvatski geografski glasnik*, 74(1), 161–185.
<https://doi.org/10.21861/HGG.2012.74.01.09>
- Šulc, I., & Zlatić, M. (2014). Demographic Challenges to Sustainability of Small Adriatic Islands: the Case Study of Ilovik, Croatia. *Sociologija i Prostor*, 198(1), 3–22.
<https://doi.org/10.5673/sip.52.1.1>
- Tonković, Ž., & Zlatar Gamberožić, J. (2014). Sustainable Development in Island Communities: The Case Study of Postira. *European countryside*, 3, 254–269.
<https://doi.org/10.21463/jmic.2021.10.2.01>
- Towner, N., & Milne, S. (2017). Sustainable Surfing Tourism Development in the Mentawai Islands. Indonesia: Local Stakeholder Perspectives, *Tourism Planning & Development*, 14(4), 503–526. <https://doi.org/10.1080/21568316.2017.1287122>
- Zlatar Gamberožić, J., & Tonković, Ž. (2015). From mass tourism to sustainable tourism: a comparative case study of the island of Brač. *Socijalna ekologija*, 24(2-3), 85–102.
<https://doi.org/10.17234/SocEkol.24.2.1>